

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2026. № 2.
ISSN 2307-2105

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.2.112>

УДК 336.1

Н.М. Назукова,

к. е. н., старший науковий співробітник відділу публічних фінансів,

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5955-2032>

**ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ШОКІВ
З ПОЗИЦІЙ ВІДНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ОСВІТИ
ТА ФІСКАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ**

N. Nazukova,

*PhD in Economics, Senior Research Fellow of the Public Finance Department,
State Organization “Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine”*

**FINANCING EDUCATION IN THE CONTEXT OF GLOBAL SHOCKS
FROM THE PERSPECTIVE OF RECOVERY AND DEVELOPMENT OF
EDUCATION AND FISCAL SUSTAINABILITY**

У статті представлено результати узагальнення сучасних міжнародних підходів та рамок формування бюджетної політики забезпечення стійкості системи освіти, що враховують досвід бюджетного

реагування на шоки у країнах з різними рівнями доходів; з'ясовано, що заходи бюджетної підтримки найменш захищених верств населення відіграють найбільш вагомую роль у подоланні викликів на етапі поглинання і адаптації освітньої системи до шоку; визначено інструментарій мобілізації фінансових ресурсів для вирішення пріоритетних завдань у сфері відновлення і розвитку освіти в умовах шоку; окреслено потреби у фінансуванні освітньої сфери в Україні в умовах війни; запропоновано фінансові заходи, що сприятимуть стійкості системи освіти в умовах війни, її відновленню, а також сталому розвитку людського капіталу в Україні.

The article presents the results of a comprehensive review of current international approaches and frameworks for shaping budgetary policy to ensure the sustainability of the education system, taking into account the experience of budgetary responses to shocks in countries with different income levels. It has been established that budgetary support measures for the most vulnerable population groups play the most significant role in overcoming challenges at the stage of absorption and adaptation of the education system to the shock.

Tools for mobilizing financial resources to address priority tasks in the field of education recovery and development in the context of the shock have been identified: increasing total tax revenues by broadening the tax base, introducing environmental taxes, and creating a more equitable tax system that increases the tax burden depending on the income or solvency of taxpayers; introducing a system of “soft” reserve funds to create additional reserved sources of financing for investment in human capital development, particularly in education; providing incentives to taxpayers who invest in human capital development.

The needs for financing the education sector in Ukraine in wartime have been outlined. Financial measures have been proposed that will contribute to the resilience of the education system in wartime, its recovery, and the sustainable development of human capital in Ukraine. They include: financing public investment programs and projects aimed at ensuring a safe educational

environment for pupils and students in Ukraine, taking into account the needs of internally displaced persons, inclusiveness, and accessibility; financing government support programs for families with children; financing the development and improvement of educational programs, taking into account the needs of achieving the Sustainable Development Goals, including those related to climate change and the environment, inclusiveness, and gender equality; providing schools, vocational and technical education institutions, and higher education institutions with computers, interactive whiteboards, and broadband internet access; funding the development and improvement of educational programs aimed at developing students' skills in navigating a post-truth society and relevant teacher training programs.

Ключові слова: *стійкість; фінансування освіти; глобальні шоки; відновлення і розвиток освіти.*

Keywords: *resilience; education financing; global shocks; recovery and development of education.*

Постановка проблеми. Слідом за зниженням потенціалу економічного зростання, спричиненим світовою фінансово-економічною кризою, світова економіка зазнала нових потрясінь, які спричинила пандемія коронавірусної хвороби та війна, розв'язана РФ проти України. З огляду на вірогідність нових геополітичних, енергетичних, кліматичних, діджиталізаційних шоків, сьогодні активно досліджуються заходи і шляхи їх запобігання і реагування. Бюджетною відповіддю на ці шоки має стати забезпечення стійкості системи публічних фінансів, зокрема у контексті фінансування найбільш вразливих до цих шоків соціальних функцій – таких як освіта. Освіта є найефективнішим запобіжником розвитку криз, адже саме вона забезпечує суспільство здатністю до адаптації, інновацій і соціального відновлення. Освіта є функцією держави, забезпечення якої особливо важливе в кризових умовах, з якими стикаються держави і суспільство, і водночас освіта є

основою формування людського капіталу для забезпечення економічного зростання та подолання перелічених проблем. Сучасні глобальні потрясіння істотно вплинули на функціонування систем освіти у всьому світі, поставивши під загрозу формування людського капіталу і майбутній економічний розвиток. Враховуючи обмеженість фінансових ресурсів, особливої ваги набуває вибір ефективних бюджетних інструментів відновлення і розвитку освіти в умовах шоків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика бюджетного реагування на освітні виклики широко висвітлюється у публікаціях Світового банку [1, 2], МВФ [3] та ОЕСР [4], у яких підкреслено, що у періоди глобальних шоків ключовим стає не лише збереження фінансування освіти, а й підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів. У працях українських вчених досліджено окремі аспекти у контексті загальної проблематики бюджетного фінансування освіти в умовах сучасних викликів, зокрема особливості фінансування освіти з державних та місцевих бюджетів під час російсько-української війни [5], поточний стан, проблеми та перспективи фінансування загальноосвітніх закладів в Україні [6], проблеми бюджетного забезпечення шкільної освіти у процесі децентралізації [7].

Водночас, більшої уваги потребують сучасні тенденції щодо формування підходів та рамок політики фінансування освіти, розроблені міжнародними організаціями та урядами держав на основі досвіду бюджетного реагування на різних етапах шоку, з позицій стійкості освітньої сфери, її відновлення і розвитку, а також фіскального простору. З огляду на зазначене, **метою** даного дослідження є обґрунтування бюджетного інструментарію забезпечення стійкості освітньої системи в умовах шоків, а також фінансування відновлення і розвитку освіти у постшоковому періоді на основі сучасних підходів та рамок формування політики фінансування освіти, що враховують глобальні ризики та фіскальну стійкість.

Виклад основного матеріалу дослідження. У термінології ОЕСР глобальний шок (потрясіння) визначається як подія, що настає раптово і має

серйозні руйнівні наслідки, які охоплюють щонайменше два континенти; при цьому слід брати до уваги й катастрофи національного рівня, які вимагають міжнародної допомоги та спричиняють вторинні або ланцюгові ефекти на кількох континентах; зазначається, що катастрофи національного рівня потребують аналізу з метою виявлення економічних, технологічних та соціальних взаємозв'язків, які можуть стати векторами більш масштабних порушень та є важливими попередниками глобальних шоків [8, с. 12]. Шоки можуть мати різні форми: від природних катастроф, таких як землетруси та урагани, до економічних криз, таких як рецесії чи фінансові колапси, або геополітичні зміни, такі як торговельні війни чи пандемії. За визначенням Управління ООН зі зменшення ризику стихійних лих (UNDRR), стійкість – це здатність системи, спільноти або суспільства, що піддаються небезпекам, протистояти, поглинати, пристосовуватися, адаптуватися, трансформуватися та відновлюватися від наслідків небезпеки своєчасно та ефективно, в тому числі шляхом збереження та відновлення своїх основних структур і функцій за допомогою управління ризиками [9].

На думку американського дослідника історії освіти Б. Брауна, сучасні освітні системи сформувались під дією економічних та соціальних криз, які переживали країни – насамперед спади продуктивності, безробіття та зростання нерівності [10]. На підтвердження цієї тези, пандемія коронавірусної хвороби, яка розпочалась у 2019 р., стала шоківим явищем для світової освіти, і при цьому пандемічний шок посилив стабілізуючу роль освіти. На фоні пандемічного шоку було виявлено потребу у застосуванні таких бюджетних заходів в освітній сфері: бюджетна підтримка онлайн навчання (забезпечення технічними засобами, комп'ютерами, планшетами, інтернетом), переспрямування бюджетних коштів на засоби протиепідемічного захисту в навчальних закладах, на підвищення безпеки освітньої інфраструктури, окремі країни запровадили державні програми підтримки працівників освіти [11] і малозабезпечених сімей з дітьми [12] в умовах локдауну.

Водночас, пандемічний шок не спричинив освітньої кризи, а лише поглибив її, адже освітня стагнація уже відбувалась, навіть у розвинених країнах [13]. Ознаками стагнуючої освіти, зокрема, є багаторічний регрес у показниках освіченості, зокрема, навичок читання, математики та загальної компетентності 15-річних учнів за підходом PISA (середній бал у читанні у країнах ОЕСР між 2018 і 2022 роками впав на 10 пунктів, а в математиці — на майже 15 пунктів [14]), зростання дисбалансу між навичками випускників навчальних закладів і потребами ринку праці, поглиблення нерівності у доступі до освітніх послуг.

Кожен новий шок, як-от шок війни або пандемії, змушує коригувати стратегічно-окреслену освітню політику та відповідні економічні, інвестиційні, бюджетні, управлінські довгострокові орієнтири з метою забезпечення короткострокової стійкості освітньої системи. Так, окремі невідкладні заходи, рекомендовані Світовим банком під час розгортання пандемічного шоку та пристосування до нього, включали: цільові трансферти домогосподарствам з дітьми з потенційно слабшим доступом до освіти; додаткове бюджетне фінансування сектору освіти (на оплату праці, розробку і наповнення навчальних платформ, закупівлю обладнання) для компенсації втрат навчання; моніторинг та оцінку втрат навчання («learning loss») і перерозподіл бюджетних ресурсів на пріоритетні рівні або підсектори (початкова освіта, дистанційне навчання тощо) [15]. Фахівці МВФ обґрунтовували такі інструменти: підвищення публічних інвестицій в освіту, щоб компенсувати втрати людського капіталу (наприклад, компенсаторні програми навчання); залучення зовнішнього фінансування (гранти, пільгові кредити) для країн з обмеженим фіскальним простором; переорієнтація бюджетних видатків на людський капітал як фундаментальний ресурс розвитку [16]. У звіті ОЕСР обґрунтовано доцільність використання середньострокового бюджетування, гнучких механізмів видатків для фінансування освітньої сфери, у тому числі переспрямування невикористаних коштів під час шоків [17]. Наявність вбудованих бюджетних

механізмів у системі фінансування освіти дозволяють в умовах шоковості світу адаптуватися до змін, гнучко вбудовувати необхідні заходи та інструменти. Як підкреслено в аналітичному огляді Інституту закордонного розвитку (англ. Overseas Development Institute, ODI), системна гнучкість фінансування, передбачення можливих кризових факторів, попередні домовленості про співпрацю, оперативне перенаправлення коштів – є ключовими для підтримки людського капіталу в умовах продовжених потрясінь [18].

Стійкість освітньої системи в умовах шоків характеризується здатністю витримувати шок, адаптуватися до його наслідків та відновлюватися після шоку і залежить від ефективності заходів бюджетно-податкової політики. На етапі виникнення шоку (поглинання) забезпечується безперервність навчання через екстрені бюджетні рішення; на етапі подолання його наслідків (адаптації) відбувається коригування механізмів фінансування та організації освітнього процесу; у постшоковому періоді (відновлення і розвитку) пріоритетом стає модернізація освітньої системи та інвестиції у довгостроковий розвиток людського капіталу.

Офіційні міжнародні рамки для розробки бюджетних політик на всіх етапах шоків [19, 20, 21] окреслюють коло бюджетних інструментів у сфері освіти. Для етапу поглинання шоку характерний перерозподіл видатків та екстрені субвенції, у тому числі за рахунок резервних фондів, міжнародної допомоги. На етапі адаптації бюджетна політика спрямована на переорієнтацію видатків за пріоритетними напрямками: фінансування відбувається за цільовими, зокрема компенсаційними, освітніми програмами; спрямовується на забезпечення інфраструктури, зокрема цифрової, для гібридного навчання; компенсаторні заходи підсилюються бюджетною підтримкою вразливих груп населення. У період постшокового відновлення і розвитку відбувається перегляд рамки реагування на шок, проводяться відповідні інституціональні реформи та реалізуються довгострокові

інвестиційні програми, а також оновлюються або розробляються нові моделі фінансування освіти.

Хоча потенціал бюджетно-податкових заходів та інструментів відновлення і розвитку освіти в умовах шоків залежить від рівня доходів та інституціональної спроможності, фахівці ОЕСР запропонували два основні принципи, на яких слід спиратися при розробці політики забезпечення стійкості системи освіти, незалежно від рівня доходів країни:

1) першим кроком є оцінка серйозності та ймовірності усіх ідентифікованих ризиків, що загрожують нормальному функціонуванню освітньої сфери, тобто врахування всього спектру економічних, природних, соціальних та технологічних ризиків. Це передбачає формування передумов для цільових інвестицій у пом'якшення наслідків, фінансування резервних фондів для критичних ситуацій та підтримання диверсифікації в системі забезпечення освітньої інфраструктури;

2) формування стратегічних основ, що забезпечують здатність суспільства та системи забезпечення освітньої інфраструктури протистояти ризикам. Основна увага приділяється виявленню вразливих груп населення та розробці політик, що забезпечують їхню здатність справитись з можливими несприятливими умовами; зміцненню (або диверсифікації) освітньої інфраструктури, у т. ч. завдяки впровадженню нових технологій та адаптації процесів навчання до можливих кризових умов; забезпеченню освіти людськими ресурсами з відповідними навичками [8, с. 113].

Цими принципами, зокрема, керується «Рамка стійкості» уряду Великої Британії, у якій для підвищення стійкості суспільства та цілеспрямованості заходів під час криз пропонується тримати у фокусі групи населення, що є найбільш вразливими до місцевих та національних ризиків [22]. Розроблення політик відновлення і розвитку освітньої сфери після шоку, таким чином, може базуватися на завданнях зменшення нерівності всередині суспільства. Це передбачає надання пріоритету у заходах бюджетної політики більш вразливим верствам населення.

На сьогодні державні витрати на освіту є нерівномірними, причому більш забезпечені верстви отримують більшу частку наявних ресурсів. Нерівність, як правило, особливо помітна в бідніших країнах, де відмінності в структурі розподілу фінансування за квінтилем доходу зазвичай найбільш виражені і можуть призвести до значної нерівності у фінансуванні державної освіти за розподілом доходів. Наприклад, у країнах з низьким рівнем доходів 40% від загального обсягу державного фінансування освіти надходить у розпорядження найзабезпеченішого квінтиля і тільки 10% дістається найбіднішим. Натомість у країнах з високими доходами близько 19% від загального обсягу державного фінансування освіти надходить у розпорядження найбіднішого квінтиля і близько 21% - найбагатшого[23, с.14].

Протягом періоду відновлення від шоку пандемії країнам з різними рівнями доходів не вдалось скоротити розрив у рівнях фінансування їх освітніх систем, натомість цей розрив збільшився. Спостерігаються суттєві розбіжності у витратах на освіту в розрахунку на одну дитину¹ між багатими і бідними країнами. Так, у 2018–2019 роках уряди країн з рівнем доходу вище середнього витрачали на одну дитину в 20 разів більше, ніж країни з низьким рівнем доходу, і в чотири рази більше, ніж країни з рівнем доходу нижче середнього. У 2018–2019 роках країни з низьким рівнем доходу витрачали приблизно 48 дол. США на одну дитину шкільного віку в порівнянні з 8501 дол. США в країнах з високим рівнем доходу [23, с.5].

Бюджети на освіту скоротилися після початку пандемії Covid-19 у 65% країн з низьким рівнем доходу та доходом нижче середнього, порівняно лише з 33% країн з високим рівнем доходу та доходом вище середнього (хоча в абсолютному вимірі бюджет освіти зріс) (табл. 1).

¹ За методологією Світового банку, тенденції у витратах відстежуються на основі загальних державних витрат на освіту в розрахунку на одну дитину (до таких, згідно з визначенням, належить населення дошкільного, початкового, середнього та старшого шкільного віку).

Таблиця 1 - Зміна бюджетів на освіту до і після Covid-19

	Всі групи країн		Країни з високими і вищими за середні доходами		Країни з низькими і нижчими за середні доходами	
	до пандемії	після пандемії	до пандемії	після пандемії	до пандемії	після пандемії
Розмір загального бюджету на освіту, %	1,1	4,0	2,2	6,7	0,3	2,0
Частка країн, які скоротили свій бюджет на освіту, %	44,8	51,7	41,7	33,3	47,1	64,7

Примітка: Вибірка включає три країни з низьким рівнем доходу (Афганістан, Уганда, Ефіопія); 14 країн з рівнем доходу нижче середнього (Бангладеш, Єгипет, Індія, Кенія, Киргизька Республіка, Марокко, М'янма, Непал, Нігерія, Пакистан, Філіппіни, Танзанія, Україна, Узбекистан); 10 країн з рівнем доходу вище середнього (Аргентина, Бразилія, Йорданія, Індонезія, Казахстан, Колумбія, Мексика, Перу, Росія, Туреччина); і дві країни з високим рівнем доходу (Чилі, Панама).

Джерело: [23].

Незважаючи на зусилля країн щодо трансформації інструментарію фінансування освіти під час пандемії та одразу після неї, розмір освітніх втрат оцінюється як такий обсяг знань, які учні могли б отримати за чверть – півроку, залежно від країни і тривалості закриття шкіл. Ефективна тривалість базової освіти (з урахуванням якості), яку діти отримують протягом свого шкільного життя, скоротиться з 7,9 до 7,3 років. Фахівці Світового банку вважають, що за відсутності ефективних заходів з подолання цих наслідків, майбутній річний заробіток сьогодишнього учня початкової та середньої школи може зменшитись в середньому на 872 дол. США. Ця група учнів може втратити приблизно 10 трлн дол. США доходу за весь життєвий цикл (у доларах США за ПКС, у цінах 2017 року), що еквівалентно 16 % інвестицій, які уряди вклали в базову освіту [24].

Покращення результатів в освіті в середньостроковій перспективі пов'язують, зокрема, з вирішенням проблеми нерівності та неефективності бюджетних витрат на освіту [23, с.18]. Хоча єдиної думки щодо взаємозв'язку результатів в освіті і рівня фінансування немає. Дослідження показали, що просте збільшення витрат у сфері освіти не обов'язково забезпечує більш вагомні освітні результати [2, с.9]. Натомість, на думку фахівців Світового банку, необхідно виробити підхід до управління

державним бюджетом і людськими ресурсами, чіткіше орієнтований на кінцеві результати, що акцентує увагу на відповідальності за досягнення і спирається на цифрові технології.

Мобілізація фінансових ресурсів для вирішення пріоритетних завдань у сфері відновлення і розвитку освіти в умовах шоку може включати розширення бюджетних можливостей, сприяння здійсненню економічно ефективних реформ та переорієнтацію бюджету на вирішення пріоритетних завдань при одночасному захисті найважливіших статей витрат від бюджетних коригувань.

Мобілізація додаткових фінансових ресурсів для розвитку людського капіталу, зокрема освіти, може здійснюватися шляхом:

- підвищення загального обсягу податкових надходжень за рахунок розширення бази оподаткування, запровадження екологічних податків, створення більш справедливої системи оподаткування, що передбачає підвищення податкового навантаження залежно від рівня доходів або платоспроможності платників податків;

- впровадження системи «м'якого» резервування коштів з метою створення додаткових зарезервованих джерел фінансування, призначених для інвестицій у розвиток людського капіталу, зокрема в освіту;

- надання пільг платникам податків, які здійснюють інвестиції в розвиток людського капіталу.

Крім того, активний процес передачі місцевим органам влади повноважень щодо спрямування коштів на розвиток освіти свідчить про важливість місцевих джерел фінансування, особливо оподаткування майна.

Особливості бюджетних заходів у сфері освіти в Україні. Державне фінансування освіти в Україні трансформувалося у відповідь на кризу пандемії коронавірусної хвороби та воєнну агресію рф. Запровадження дистанційного навчання (у тому числі пристосування технологій, підготовку вчителів, матеріали для онлайн-навчання), забезпечення санітарних норм, засоби захисту, адаптація шкіл до нових умов вимагали додаткових витрат.

Так, в межах заходів із подолання наслідків пандемії в освітній сфері у 2021 р. було спрямовано 896 млн грн субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на заходи, спрямовані на боротьбу з гострою респіраторною хворобою COVID-19 та її наслідками під час навчального процесу у закладах загальної середньої освіти. Реалізація дистанційного навчання в умовах пандемії значною мірою покладалась, зокрема, на програму «Спроможна школа для кращих результатів», що фінансувалась за рахунок державного бюджету у сумі 1367 млн грн протягом 2020–2021 рр. і передбачала, у тому числі, придбання комп'ютерного та мультимедійного обладнання.

Шок війни, що слідує одразу за пандемією, посилює негативний ефект від втрати знань, яких зазнали учні протягом закриття шкіл: продовжується дистанційне навчання, практикується навчання в укриттях, відбувається відтік учнів та учителів закордон тощо. Втрати знань поглиблюються: за даними ЮНІСЕФ, до 57 % вчителів повідомляють про погіршення знань учнів з української мови, до 45 % – про зниження рівня знань з математики, а до 52 % – про зниження рівня знань з іноземних мов [25].

Більш того, військові дії призводять до руйнування освітньої інфраструктури України. Згідно даних МОН, відбулося часткове або повне руйнування 4296 закладів освіти [26]. Втрати від руйнування освітньої інфраструктури станом на початок війни (на 02.05.2022 р.) вже дорівнювали сумі капітальних інвестицій в освітню сферу України за попередні 12 років. У зв'язку з необхідністю відбудови, відновлення освітніх закладів і будівництва укриттів, відбувається пріоритезація капітальних інвестицій в освіту, які у 2024 р. зросли на 35% у реальному вираженні, порівняно з 2022 р.

Накладення різних потрясінь, таких як пандемія COVID-19, війна в Україні, зміна клімату та енергетична криза, не лише ускладнює бюджетну політику забезпечення доступної освіти для всіх, але й створює нові виклики, такі як необхідність формування у населення навичок орієнтування в суспільстві постправди, уміння вчитися та перевчатися, формування

поведінки, орієнтованої на кліматичну нейтральність та гендерну рівність, інтеграція в освітнє та економічне середовище внутрішньо переміщених осіб, населення з тимчасово окупованих територій тощо. Тому в умовах пандемій, воєн, економічних спадів чи кліматичних потрясінь бюджетна політика в освіті має виходити за рамки традиційного формування видатків і бути орієнтованою на реагування, адаптацію та стійкість – тобто передбачати механізми швидкого коригування, використання створених резервних фондів, трансфертів й інших гнучких інструментів. Сьогодні країни застосовують комбінації різних заходів, щоб забезпечити фінансування освіти в умовах кризи та обмежених ресурсів: залучення міжнародної допомоги, підвищення ефективності витрат (зокрема, оцінених за підходом витрат і вигід), диверсифікацію джерел фінансування, розвиток партнерств (зокрема, державно-приватного), посилення податкової політики та використання сучасних технологій для зниження витрат.

Базуючись на узагальненні міжнародних підходів та рамок формування бюджетної політики забезпечення стійкості системи освіти, на оцінках потреб у фінансуванні освітньої сфери, а також ймовірних викликів для її стійкості, можна запропонувати такі фінансові заходи, що сприятимуть стійкості системи освіти в умовах війни, її відновленню, а також сталому розвитку людського капіталу в Україні:

- фінансування програм і проектів публічних інвестицій, спрямованих на забезпечення безпечного освітнього середовища для учнів і студентів в Україні, у тому числі з урахуванням потреб ВПО, інклюзивності та безбар'єрності;

- фінансування програм державної підтримки сімей з дітьми;

- фінансування розробки і удосконалення освітніх програм з урахуванням потреб досягнення Цілей сталого розвитку, у тому числі щодо кліматичних змін і навколишнього середовища, інклюзивності та гендерної рівності;

-забезпечення шкіл, закладів професійно-технічної освіти і закладів вищої освіти комп'ютерами, інтерактивними дошками, доступом до широкосмугового інтернету;

-фінансування розробки і удосконалення освітніх програм, спрямованих на формування учнівських навичок щодо орієнтування в суспільстві постправди та відповідних програм підвищення кваліфікації вчителів.

Водночас, слід зауважити, що бюджетні можливості щодо фінансування видатків, орієнтованих на майбутнє (в освіту, на наукові дослідження та інновації, у відповідну інфраструктуру, в екологічні та кліматичні інвестиційні проєкти) першочергово залежать від боргової залежності економіки та фіскальної стійкості.

Перспективи подальших досліджень. Глобальні шоки становлять загрозу для досягнення країнами Цілей сталого розвитку, зокрема цілі 4 «Якісна освіта». Так, за висновками фахівців Світового банку, наслідки пандемії суттєво завадять досягненню мети щодо скорочення відсотка дітей, які страждають від «навчальної бідності», наполовину до 2030 року [24]. У відповідь на цю загрозу, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1190-р переглянуто та затверджено «Завдання щодо досягнення Цілей сталого розвитку на період до 2030 року та індикатори їх досягнення». До відповідних завдань належить, зокрема, зменшення освітніх втрат та освітніх розривів серед різних груп здобувачів освіти, що виникли, зокрема, у зв'язку з епідемією гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS CoV-2 та збройною агресією Російської Федерації проти України [27]. Індикаторами виконання цього завдання встановлені такі: 1) частка випускників початкової школи, які досягли базового і вищих рівнів сформованості компетентностей (читацької, математичної, природничо-наукової) за шкалою загальнодержавного зовнішнього моніторингу якості початкової освіти, відсотків; 2) частка здобувачів загальної середньої освіти 6-х та 8-х класів, які досягли

достатнього та високого рівня знань з української мови та математики (алгебри та геометрії) за підсумками загальнодержавного моніторингового дослідження якості освіти в умовах воєнного стану, відсотків.

Перспективним аналітичним інструментом оцінювання обсягу фінансування, необхідного для досягнення завдань щодо досягнення Цілей сталого розвитку у сфері освіти на період до 2030 року є Інструмент калькуляції досягнення ЦСР, розроблений МВФ [3]. Освіта розглядається як один із ключових секторів людського капіталу, поряд з охороною здоров'я та соціальним захистом. Витрати на освіту трактуються не як поточні соціальні видатки, а як інвестиції, необхідні для досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема цілі 4 «Якісна освіта». МВФ підкреслює, що без достатнього фінансування освіти досягнення інших ЦСР (економічне зростання, зменшення нерівності, кліматична стійкість) є неможливим. Модель оцінки витрат на досягнення ЦСР охоплює такі ключові напрями: - доступ до освіти (за цільовими показниками охоплення дошкільною, початковою та середньою освітою; зменшення частки дітей, які не навчаються; демографічні зміни (зростання/скорочення чисельності учнів); - якість освіти (за показниками співвідношення учнів і вчителів; рівень кваліфікації педагогів; навчальні матеріали та цифрові ресурси; інфраструктура шкіл); - рівність та інклюзія (за показниками доступу до освіти для вразливих груп; гендерна рівність; подолання територіальних та соціально-економічних бар'єрів).

Структурно освітні витрати у моделі МВФ деталізовані за функціональними компонентами, що є важливим для бюджетного планування. Основні категорії витрат, які враховуються:

- заробітна плата вчителів; підвищення кваліфікації; найм додаткових педагогів для зменшення наповнюваності класів. Це найбільша стаття витрат, особливо в країнах із дефіцитом кадрів;
- інфраструктура (будівництво та модернізація шкіл; забезпечення безпечних умов навчання; доступ до води, санітарії, енергії, цифрової інфраструктури);

- навчальні ресурси (підручники та навчальні матеріали; ІКТ та цифрові платформи; обладнання для STEM-освіти);
- адміністрування та управління (управлінські витрати; моніторинг результатів; освітня статистика та оцінювання якості).

У методології МВФ оцінюється обсяг додаткових витрат на освіту на основі аналізу розривів («gap analysis») та визначається різниця між поточним рівнем фінансування та рівнем, необхідним для досягнення освітніх цілей ЦСР 4 до 2030 року. Це включає порівняння з міжнародними еталонними значеннями; корекцію на демографію; врахування рівня доходів країни. На основі вказаної методики, фахівцями МВФ встановлено, що у країнах з низьким та середнім доходом додаткові витрати на освіту можуть становити 1–3 % ВВП щорічно; без цих інвестицій досягнення ЦСР 4 є нереалістичним. МВФ наголошує, що разові або кризові впливання не замінюють системних інвестицій та що збільшення кількості учнів без інвестицій у вчителів і якість навчання не приводить до досягнення ЦСР 4 «Якісна освіта». Адаптація цього підходу до умов України може потенційно слугувати для подальшого розрахунку потреб у фінансуванні освіти в умовах обмежених ресурсів; аналізу впливу глобальних шоків на досягнення освітніх цілей в Україні; обґрунтування перспективних джерел фінансування освіти.

Висновки. Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні підтвердили, що освітня система одна з перших відчуває наслідки потрясінь і водночас виконує стабілізуючу функцію, підтримуючи людський капітал у періоди високої невизначеності. Аналіз міжнародних підходів засвідчує, що стійкість освітніх систем значною мірою залежить від здатності бюджетної політики реагувати на різні фази шоку – поглинання, адаптації та відновлення. На початковому етапі вирішальними стають екстрені бюджетні рішення, спрямовані на забезпечення безперервності навчального процесу. У фазі адаптації ключову роль відіграє гнучкість фінансування, здатність перерозподіляти ресурси на пріоритетні напрями, підтримувати вразливі групи та компенсувати втрати навчання. У постшоковий період відновлення

головним завданням стає не просто повернення до попереднього стану, а модернізація освітньої системи, інвестування в її довгострокову спроможність та зменшення структурних нерівностей.

Порівняльний аналіз показує, що шоки поглиблюють глобальну нерівність у фінансуванні освіти: країни з низьким доходом частіше змушені скорочувати освітні бюджети, тоді як високодохідні економіки мають змогу підтримувати або навіть збільшувати фінансування. У результаті освітній розрив між країнами посилюється, а втрати людського капіталу можуть мати довгострокові макроекономічні наслідки. Зокрема, скорочення ефективної тривалості навчання та зниження майбутніх доходів покоління учнів, які постраждали від закриття шкіл, створюють ризик зниження потенційного економічного зростання.

Дослідження також підтверджують, що саме збільшення обсягу фінансування не гарантує покращення освітніх результатів. Вирішального значення набуває орієнтація бюджетної політики на результати, підвищення ефективності використання коштів, розвиток систем моніторингу та цифрових інструментів управління, а також забезпечення справедливого розподілу ресурсів. Особливу увагу необхідно приділяти підтримці вразливих груп населення, оскільки нерівність доступу до освіти суттєво посилюється під час криз. Отже, огляд основних емпіричних висновків щодо впливу шоків на фінансування освіти вказує на кілька важливих аспектів: необхідність адаптації моделей фінансування, диверсифікацію джерел, результат-орієнтований підхід, співпраця з міжнародними фондами та активне використання технологій для зниження витрат і залучення нових джерел фінансування. Найчастіше наукові дослідження підкреслюють важливість адаптації моделей фінансування освіти до умов невизначеності та ризику, а також необхідність диверсифікації джерел фінансування та впровадження результат-орієнтованих підходів для забезпечення економічної безпеки та ефективності освітніх установ.

Для України проблема стійкості освіти ускладнюється одночасною дією кількох шоків — пандемії та повномасштабної війни, що призвело до значних освітніх втрат, руйнування інфраструктури, міграції учнів і педагогів, а також зростання потреб у капітальних інвестиціях у безпечне освітнє середовище. Водночас зберігається необхідність інвестування не лише у відновлення інфраструктури, а й у якість освіти, цифровізацію, підвищення кваліфікації вчителів та модернізацію освітніх програм.

Перспективним інструментом для подальшого планування освітніх витрат є використання методології оцінювання фінансових потреб для досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема ЦСР 4 «Якісна освіта». Застосування підходу аналізу фінансових розривів дозволяє обґрунтувати необхідний обсяг інвестицій у людський капітал та сформувати довгострокову стратегію фінансування освіти навіть в умовах обмеженого фіскального простору.

Література

1. Al-Samarrai, S., Cerdan-Infantes, P., Bigarinova, A., Bodmer, J., Vital, M. J. A., Antoninis, M., Barakat, B. F., & Murakami, Y. (2021). *Education Finance Watch 2021* (English). World Bank Group. Retrieved December 15, 2025, from <http://documents.worldbank.org/curated/en/226481614027788096>
2. World Bank. (2021). *Investing in human capital for a resilient recovery: The role of public finance*. World Bank. Retrieved December 15, 2025, from <http://documents.worldbank.org/curated/en/165301624656507352/Investing-in-Human-Capital-for-a-Resilient-Recovery-The-Role-of-Public-Finance>
3. Carapella, P. M., Mogues, T., Pico-Mejia, J. C., & Soto, M. (2023). *How to assess spending needs of the Sustainable Development Goals: The third edition of the IMF SDG Costing Tool*. IMF Working Paper 2023/005. International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9798400258787.061>
4. OECD (2025), *Education at a Glance 2025: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/1c0d9c79-en>.

5. Totska, O. L., & Tytarenko, I. O. (2023). *Financing education in Ukraine from the budgets of different levels during the war*. Scientific Journal "Financial and Economic Aspects of Education, 3(2023), 34–44. DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-34-44
6. Ramskyi, A. (2023). *Financing of general secondary education institutions: current state, problems and prospects*. Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology, 2, 34–40. DOI: 10.36887/2415-8453-2023-2-34
7. Londar, S., Gapon, V., Lytvynchuk, A. ., Tereshchenko, H., & Londar, L. (2022). School Education Financing in the Context of Decentralization: Cases of Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 101-125. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/600>
8. OECD (2011), Future Global Shocks: Improving Risk Governance, OECD Reviews of Risk Management Policies, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264114586-en>
9. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2017). *The Sendai Framework Terminology on Disaster Risk Reduction*. "Resilience". Accessed 29 December 2025. <https://www.undrr.org/terminology/resilience>.
10. Brown, B. (2015). *A policy history of standards-based education in America*. New York: Peter Lang, International Academic Publishers.
11. Government of the United Kingdom. (2021, October 22). *Coronavirus (COVID-19): financial support for education, early years and children's social care* [Guidance]. GOV.UK. Retrieved April 14, 2025, from <https://www.gov.uk/government/publications/coronavirus-covid-19-financial-support-for-education-early-years-and-childrens-social-care/coronavirus-covid-19-financial-support-for-education-early-years-and-childrens-social-care>
12. COMMISSION IMPLEMENTING DECISION (EU) 2020/467 of 25 March 2020 fixing the definitive allocation of Union aid to Member States for school fruit and vegetables and for school milk for the period from 1 August 2020

to 31 July 2021. URL:https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2020.098.01.0034.01.ENG#d1e32-36-1

13. The Economist. (2024, July 11). *Faddish thinking is hobbling education in the rich world*. The Economist. Retrieved from <https://www.economist.com/leaders/2024/07/11/faddish-thinking-is-hobbling-education-in-the-rich-world>

14. OECD. (2023). *PISA 2022 Results (Volume I): What Students Know and Can Do*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/cc9470c9-en>

15. World Bank. (2020). *The COVID-19 Pandemic: Shocks to Education and Policy Responses*. Education Global Practice. https://documents1.worldbank.org/curated/en/365801588601466966/txt/The-COVID-19-Pandemic-Shocks-to-Education-and-Policy-Responses.txt?utm_source=chatgpt.com

16. Buffie, E., Adam, C., Zanna, L.-F., & Kpodar, K. (2022). *Loss-of-Learning and the Post-Covid Recovery in Low-Income Countries*. IMF Working Paper No. 2022/025. <https://doi.org/10.5089/9798400200755.001>

17. OECD. (2022). *Value for Money in School Education: Smart Investments, Quality Outcomes, Equal Opportunities*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f6de8710-en>

18. Homonchuk, O., & Nicolai, S. (2025, September 24). *Closer to the frontlines: Rethinking education financing in protracted crises*. ODI. Retrieved from <https://odi.org/en/insights/closer-to-the-frontlines-rethinking-education-financing-in-protracted-crises/>

19. OECD (2014), *Guidelines for Resilience Systems Analysis: How to Analyse Risk and Build a Roadmap to Resilience*, Best Practices in Development Co-operation, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/3b1d3efe-en>.

20. United Nations Development Programme. (2020). *UN common guidance on helping build resilient societies*. United Nations Sustainable Development Group. Retrieved January 18, 2026, from

<https://unsdg.un.org/sites/default/files/2021-09/UN-Resilience-Guidance-Final-Sept.pdf>

21. World Bank. (2018). *Shock-responsive social protection systems research: Synthesis report*. World Bank Group. Retrieved January 19, 2026, from <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/444061523305847743/shock-responsive-social-protection-systems-research-synthesis-report>

22. Government of the United Kingdom. (2022, December 19). *The UK Government resilience framework* [Policy paper]. GOV.UK. Retrieved December 15, 2025, from <https://www.gov.uk/government/publications/the-uk-government-resilience-framework>

23. World Bank & UNESCO. (2021). *Education Finance Watch 2021*. Global Education Monitoring Report. Retrieved December 15, 2025, from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/226481614027788096/pdf/Education-Finance-Watch-2021.pdf>

24. Azevedo, J. P., Hasan, A., Goldemberg, D., Iqbal, S. A., & Geven, K. (2020). *Simulating the potential impacts of COVID-19 school closures on schooling and learning outcomes: A set of global estimates*. World Bank. Retrieved December 15, 2025, from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/329961592483383689/pdf/Simulating-the-Potential-Impacts-of-COVID-19-School-Closures-on-Schooling-and-Learning-Outcomes-A-Set-of-Global-Estimates.pdf>

25. UNICEF. (2025). *Widespread learning loss among Ukraine's children as students enter fourth year of war*. Retrieved December 15, 2025, from <https://www.unicef.org/press-releases/widespread-learning-loss-among-ukraines-children-students-enter-fourth-year>

26. Міністерство освіти і науки України запускає інтерактивну мапу зруйнованих і пошкоджених закладів освіти. URL: <https://saveschools.in.ua/>

27. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024, November 29). *Some issues of ensuring the achievement of the Sustainable Development Goals in Ukraine*

(Resolution No. 1190-r). Retrieved January 16, 2026, from <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-zabezpechennia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-v-ukraini-i291124-1190>

References

1. Al-Samarrai, S., Cerdan-Infantes, P., Bigarinova, A., Bodmer, J., Vital, M. J. A., Antoninis, M., Barakat, B. F., & Murakami, Y. (2021), “Education Finance Watch 2021”, World Bank Group, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/226481614027788096> (Accessed 15 Dec 2025).
2. World Bank. (2021), “Investing in human capital for a resilient recovery: The role of public finance”, available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/165301624656507352/Investing-in-Human-Capital-for-a-Resilient-Recovery-The-Role-of-Public-Finance> (Accessed 15 Dec 2025).
3. Carapella, P. M., Mogue, T., Pico-Mejia, J. C., & Soto, M. (2023), “How to assess spending needs of the Sustainable Development Goals: The third edition of the IMF SDG Costing Tool”, IMF Working Paper 2023/005. International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9798400258787.061>
4. OECD (2025), Education at a Glance 2025: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/1c0d9c79-en>.
5. Totska, O. L., & Tytarenko, I. O. (2023), “Financing education in Ukraine from the budgets of different levels during the war”, Scientific Journal “Financial and Economic Aspects of Education, vol. 3(2023), pp. 34–44. DOI: 10.32987/2617-8532-2023-3-34-44
6. Ramskyi, A. (2023), “Financing of general secondary education institutions: current state, problems and prospects”, Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology, vol. 2, pp. 34–40. DOI: 10.36887/2415-8453-2023-2-

7. Londar, S., Gapon, V., Lytvynchuk, A. Tereshchenko, H., & Londar, L. (2022), "School Education Financing in the Context of Decentralization: Cases of Ukraine", *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, vol. 14(3), pp. 101-125. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/600>
8. OECD (2011), *Future Global Shocks: Improving Risk Governance*, OECD Reviews of Risk Management Policies, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264114586-en>
9. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2017), "The Sendai Framework Terminology on Disaster Risk Reduction. "Resilience", available at: <https://www.undrr.org/terminology/resilience> (Accessed 15 Dec 2025).
10. Brown, B. (2015), *A policy history of standards-based education in America*, International Academic Publishers, New York, USA.
11. Government of the United Kingdom. (2021), "Coronavirus (COVID-19): financial support for education, early years and children's social care [Guidance]", GOV.UK, available at: <https://www.gov.uk/government/publications/coronavirus-covid-19-financial-support-for-education-early-years-and-childrens-social-care/coronavirus-covid-19-financial-support-for-education-early-years-and-childrens-social-care> (Accessed 15 Dec 2025).
12. EUR-Lex (2020), "COMMISSION IMPLEMENTING DECISION (EU) 2020/467 of 25 March 2020 fixing the definitive allocation of Union aid to Member States for school fruit and vegetables and for school milk for the period from 1 August 2020 to 31 July 2021", available at: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2020.098.01.0034.01.ENG#d1e32-36-1 (Accessed 15 Dec 2025).
13. The Economist. (2024), "Faddish thinking is hobbling education in the rich world", available at: <https://www.economist.com/leaders/2024/07/11/faddish-thinking-is-hobbling-education-in-the-rich-world> (Accessed 15 Dec 2025).

14. OECD. (2023), “PISA 2022 Results (Volume I): What Students Know and Can Do”, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/cc9470c9-en>
15. World Bank. (2020), “The COVID-19 Pandemic: Shocks to Education and Policy Responses. Education Global Practice”, available at: https://documents1.worldbank.org/curated/en/365801588601466966/txt/The-COVID-19-Pandemic-Shocks-to-Education-and-Policy-Responses.txt?utm_source=chatgpt.com (Accessed 15 Dec 2025).
16. Buffie, E., Adam, C., Zanna, L.-F., & Kpodar, K. (2022), “Loss-of-Learning and the Post-Covid Recovery in Low-Income Countries”, IMF Working Paper No. 2022/025. <https://doi.org/10.5089/9798400200755.001>
17. OECD. (2022), Value for Money in School Education: Smart Investments, Quality Outcomes, Equal Opportunities, OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f6de8710-en>
18. Homonchuk, O., & Nicolai, S. (2025), “Closer to the frontlines: Rethinking education financing in protracted crises”, ODI, available at: <https://odi.org/en/insights/closer-to-the-frontlines-rethinking-education-financing-in-protracted-crises/> (Accessed 15 Dec 2025).
19. OECD (2014), Guidelines for Resilience Systems Analysis: How to Analyse Risk and Build a Roadmap to Resilience, Best Practices in Development Co-operation, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/3b1d3efe-en>.
20. United Nations Development Programme. (2020), “UN common guidance on helping build resilient societies”, United Nations Sustainable Development Group, available at: <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2021-09/UN-Resilience-Guidance-Final-Sept.pdf> (Accessed 15 Dec 2025).
21. World Bank. (2018), “Shock-responsive social protection systems research: Synthesis report”, World Bank Group, available at: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/444061523305847743/shock-responsive-social-protection-systems-research-synthesis-report> (Accessed 15 Dec 2025).

22. Government of the United Kingdom. (2022), “The UK Government resilience framework [Policy paper]”, GOV.UK, available at: <https://www.gov.uk/government/publications/the-uk-government-resilience-framework> (Accessed 15 Dec 2025).
23. World Bank & UNESCO. (2021), “Education Finance Watch 2021. Global Education Monitoring Report”, available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/226481614027788096/pdf/Education-Finance-Watch-2021.pdf> (Accessed 15 Dec 2025).
24. Azevedo, J. P., Hasan, A., Goldemberg, D., Iqbal, S. A., & Geven, K. (2020), “Simulating the potential impacts of COVID-19 school closures on schooling and learning outcomes: A set of global estimates.”, World Bank, available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/329961592483383689/pdf/Simulating-the-Potential-Impacts-of-COVID-19-School-Closures-on-Schooling-and-Learning-Outcomes-A-Set-of-Global-Estimates.pdf> (Accessed 15 Dec 2025).
25. UNICEF. (2025), “Widespread learning loss among Ukraine's children as students enter fourth year of war”, available at: <https://www.unicef.org/press-releases/widespread-learning-loss-among-ukraines-children-students-enter-fourth-year> (Accessed 15 Dec 2025).
26. saveschools.in.ua (2025), “The Ministry of Education and Science of Ukraine launches an interactive map of destroyed and damaged educational institutions”, available at: <https://saveschools.in.ua/> (Accessed 15 Dec 2025).
27. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024), Resolution “Some issues of ensuring the achievement of the Sustainable Development Goals in Ukraine”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-zabezpechennia-dosiahnennia-tsilei-staloho-rozvytku-v-ukraini-i291124-1190> (Accessed 15 Dec 2025).

Отримано редакцією журналу / Received: 13.02.26

Прорецензовано / Revised: 17.02.26

Схвалено до друку / Accepted: 19.02.26